

waarbij de bank zich verplicht had, alle aangeboden *Reichsmarken* tegen gulden om te wisselen. Wij komen straks op de staatsfinanciën en op de positie van de Nederlandse Bank terug – wat wij hier willen onderstrepen is dat de vier mechanismen die wij signaleerden (de daling van de productie, het feit dat een toenemend deel van die productie naar Duitsland ging, het enorme overschot aan staatsuitgaven en de regeling die de Nederlandse Bank verplichtte, *Reichsmarken* automatisch tegen gulden in te wisselen), een formidabele zwevende koopkracht deden ontstaan: in de inkrimpende Nederlandse economie kwam meer en meer geld in omloop.

Dat geld belandde bij particulieren en particuliere instellingen (het bedrijfsleven). Natuurlijk bestond er voor hen geen noodzaak om te trachten met dat geld, voorzover het niet aan belastingen betaald moest worden, consumptiegoederen te kopen: zij konden dat geld ook aan het bedrijfsleven lenen (door op nieuwe emissies van aandelen of obligaties in te tekenen), zij konden het bij de banken op rente plaatsen of bij de girodiensten (de Postcheque- en Girodienst van de PTT of de Amsterdamse Gemeente-Giro) laten staan, zij konden er hypotheek mee aflossen, zij konden er levensverzekeringen voor kopen. Van het plaatsen van overtollige gelden bij banken gaven wij al een voorbeeld toen wij er op wezen dat het saldotegoed van de inleggers bij de Nederlandse boerenleenbanken in vijf jaar tijd (eind '39–eind '44) met bijna f 700 mln steeg – spaargelden waren dat die eigenlijk min of meer noodgedwongen bij de boerenleenbanken waren ondergebracht; de doorsnee veehouder had bijvoorbeeld de bedragen die hij overhield, veel liever gebruikt om zijn veestapel uit te breiden. Dat laatste was niet mogelijk. Voor het ingeleverde vee kreeg hij geld dat hij niet in zijn bedrijf kon steken – het waren deze en dergelijke bedragen (het gevolg van de 'desinvestering', zoals dat heet) die tezamen met de winsten welke uit de prijsstijgingen op de agrarische sector voortvloeiden, de saldo's bij de boerenleenbanken zo opvallend deden stijgen.

Laat ons nu eerst de zes factoren behandelen die wij tot dusver noemden: de stijging van de belastingen, het opnemen van leningen door de overheid, het opnemen van leningen door het bedrijfsleven, het stijgen van de particuliere saldi bij de banken en bij de girodiensten, het aflossen van hypotheek en het aangaan van levensverzekeringen. Wij overschrijden bij dit alles de voor dit deel geldende tijdsgrens en zullen over het algemeen de gegevens vermelden voor de periode tot aan de bevrijding.¹

¹ Er bestaat helaas geen samenvattende studie over dit aspect van de bezettingsgeschiedenis. Gegevens over de rijksfinanciën vindt men in een publikatie van het ministerie van financiën: *De rijksfinanciën gedurende de oorlogsjaren 1940–1944 in*